

בסימן קריאה

א. מחקר היסטורי בסיפורת-הילדים העברית

מ. מלאי

חשובה ומעניינת לכל שעוסק בסיפורת העברית החדשה.

במבוא קצר עומד ד"ר אופק על מהותה של סיפורת-ילדים בכלל ומציין את הפרובלימטיקה שבהגדרת ענף זה של הסיפורת. הוא מכיב את הגדרתה של לאה גולדברג: „סיפורת-ילדים נקרא אותו ענף של ספרות בפרוזה ובשיר, המותאם בתוכנו ובסגנונו להבנתם של ילדים מגיל 5 עד 13 בערך“. ההגדרה המצמצמת של סיפורת-ילדים מתייחסת ליצירות שנכתבו במפורש למען הילד. אך יש גם הגדרה רחבה יותר, הכוללת יצירות

חקר סיפורת הילדים העברית הוזנח במשך שנים רבות. לתקן מעוות זה נטל על עצמו סופר-הילדים הידוע אוריאל אופק לעסוק בנושא הקרוב לליבו ולעיסוקו בעבודת דוקטור באוניברסיטה העברית בירושלים. פרי מחקרו יצא לאחרונה לאור (*), והריהו מהווה תרומה

(* אוריאל אופק, **ספרות-הילדים העברית – ההתחלה, הוצאת מפעלים אוניברסיטאיים להוצאה לאור, תל-אביב,**

1979.

ללמד מוסר השכלי".

בכינוי „נערים“ מוצא אופק כוונה „לקוראים הצעירים“. אם הכוונה לגיל שצויין בהגדרתה של לאה גולדברג, דהיינו 5 – 13, הרי שלדעתי לא דייק אופק במונח, שהינו רווח בסיפרות ההשכלה ובכיתביהעת המשכיליים. המינוח „נערים“ או נערי בני ישראל, ודומיהם, מכון לתלמידים ולצעירים למעלה מגיל ט"ו.

דוגמה לשימוש בכינוי „נערים“ לציון בחורים ומשכילים נמצאת במכתבו הירוע של נפתלי הירץ וייזל אל עורכי **המאסף**, שנדפס בפרוספקט „נחל הבשור“, כדלקמן: „ואחרי רואי הבקר אור, ונערי בני ישראל יוצאים ללקוט אורות מתורה אור, ועוד מעט תזרח שמש צדקתם“ (עמ' ו'). לפנינו שימוש בתפיסה לשונית הרווחת בלשון המשכילים.

התלכטויותיו של אופק במינוחים אלה ואחרים ניכרות במיוחד כשהוא בא לדון ב**אהבת ציון** למאפו, שעל חיבורו כתב, כי בו „שפכתי רוח חן על צעירינו“ (עמ' 145 בסיפרו של אופק).

הבעיה היא, שהשייך הז'אנרי לסיפרות-הילדים לא תמיד מוכח מגוף החומר עצמו. כך, למשל, דיונו של אופק במשלי אסף אינו מדגים את קירבתו לסיפרות-ילדים כלל ועיקר. לעומת-זאת, הערותיו על **אהבת ציון** אכן מבקשות להצביע – ולוא גם בחטף – על קוים במיבנה, עלילה ועיצוב הדמויות הקרובים לסיפרות-הילדים (עמ' 147). כאן נראה, כי חסר לנו מחקר שיגלה את ההתפתחות בקריאת יצירה זו (או אחרת) בחילופי הזמנים והדורות ובשינויי הרגלי הקריאה. אנחנו אומנם קראנו את **אהבת ציון** כסיפור ילדים לכל דבר – אך יש לזכור שברך כלל היתה זו המהדורה המקוצרת, מעובדת ומנוקדת. העדר הבחנה זו מקשה על הקורא ודורש ממנו להתייחס ליצירה כאל תופעה „קפואה“

המתאימות לתפיסתו של הילד. לפי הגדרה זו, ספרים „שאומצו“ על-ידי ילדים נחשבים גם כן כסיפרות-ילדים. בין אלה יש לכלול את **רובינסון קרוזו** לדניאל דפו, **מסעי גוליבר** ליונתן סויפט, ובעברית, לפי הבחנתו של אופק, את **אהבת ציון** לאברהם מאפו.

אופק נוטה לאמץ את התפיסה „המורחבת“ של סיפרות-ילדים והריהו כולל בה יצירות שעד כה סווגו במיסגרות אחרות. תפיסה זו מעוררת, לעיתים, בעיות מסויימות שנוכרין בהמשך.

המחבר מחלק את תקופת ההשכלה לשניים. באירופה המרכזית (1790 – 1840) ובאירופה המזרחית (1840 – 1880). החלק השלישי של סיפרו מוקדש לתקופת חיבת ציון ותחיית הלשון העברית (1881 – 1905).

שיטתו היא היסטורית-תיאורתית. אופק עוקב בדקדקות אחר מדורייה השונים של סיפרות-הילדים העברית. הוא מתחיל במיקראות הראשונות של ראשוני המשכילים, כגון **אבטליון** לאהרון וולפסון, שהיה בין השאר גם עורך **המאסף**, ובית הספר ליהודה ליב בן-זאב, ואחר עובר לטפל בסוגי היצירה השונים: קובצי המשלים, סיפרי מוסר, איגרונים וראשוני הסיפורים לילדים משל דוד זאמושץ וזיסקינד ראשקוב.

יש לומר שהתפיסה „הרחבה“ של אופק דורשת בדיקה. כמה מן החיבורים שהוא כוללם במיסגרת סיפרות-ילדים – אם מתוך נטייה חופשית לבחור בחומר רב ככל האפשר, ואם משום שכיום נראה החומר „ילדותי“ – רחוקים מלהשתייך לאגף זה של הסיפרות.

לדוגמה: אופק מונה את **משלי אסף** ליצחק סאטאנוב במיסגרת סיפרות-ילדים. כהוכחה מביא החוקר את דברי המשכיל בשער סיפרו: „משלי אסף, ללמד לאדם דעת מוסר השכל (...) לחנך הנערים לפי דרכם במדות משובחות.

החינוך: כל אחת משלוש התקופות שאותן בא המחבר לתאר פורשת לפני הקורא יריעה רחבה של נושאים מעולמה של ההשכלה בתחום המעשי – החינוך. דיוניו על סופרי ילדים כיהודה שטיינברג, לכנר וטביוב תורמים תרומה חשובה לעיון ההיסטורי בסיפורת העברית, וכן עיוניו בתולדות העיתונות לילדים.

בסיכומו של דבר, לפנינו עבודה יסודית בענף חשוב של הסיפורת. ככל שירבו העיונים בתחומים ובצורות שרווחו בסיפורת המאות הי"ח והי"ט, כן ניטיב להבין את התקופה וסיפורתה.

ב. ילקוט מאמרו של יהודה פילטש

והישראלים, בעיית ההתבוללות והוראת השואה, בין יתר הדברים. בעיקר מעידים מאמרו של יהודה פילטש על תסיסה איטלקטואלית (שכל עמיתיו יודעים כי עדיין היא קיימת בו עתה כבעבר), על „איכפתיות“ עמוקה לכל דבר יהודי, ולמעלה מזאת – על אהבת ישראל שלו.

על אף חותם השעה של המאמרים, רבים מהם יפים לא רק לשעתם אלא גם לזמננו. לדוגמה, כבר במחצית שנות ה־60 ניתח ד"ר פילטש את התופעה של ההידרדרות בהוראת הלשון העברית בבתי־הספר באר"ב. בשנות ה־20 וה־30 לימדו בשיטה הטיבעית, הייתה אווירה עברית בכיתה ולימוד הלשון נעשה בקול („יסוד של קוליות“). ואילו אחרי שנות ה־30, כותב ד"ר פילטש: התחילו אנשי שלומנו לשמש את הלשון מבלי להשתמש בה: תרגומה, ניתוחה, דקדוקה, פוררוק, פיצפוצה, עשו ממנה שעטנו, רחמנא ליצלן, ערבבו מין בשאינו מינו. בית־הספר נעשה מקום המגדל „יהודים מתורגמים“, בלשונו של ביאליק, ולא „יהודים מקוריים“. חיקו מעשי הגויים, שלמדו באוניברסיטאות לפי שיטת „קטלתי, קטלתי, קטלתי“.

ובלתי מישתנית במשך קרוב ל־130 שנה. בעיית המינוח שהוכרה לעיל מטרידה גם בעניין סיפורת האיגרונים ככתב יושר לשלום הכהן. אופק מוסר, כי „הצעירים העבריים קראו בו“... ושוב תמה הקורא אם ילדים בגיל 5 – 13 קראו את מיכתבי ויזל, אייכל ורמח"ל. צעירים – בוודאי; אך לא ילדים.

להוציא בעייה מרכזית זו, טיפולו של אופק בחומר הינו מסודר ואחראי ביותר. נבחנו, בדרך כלל, המהדורות הראשונות של הכתבים, וניכרים הקפדה וגם דיוק בהגשת החומר.

קישור סיפורת־ילדים עם בעיות

לקרוא בקפרו החדש) של המחנך הוותיק ד"ר יהודה פילטש משמעו לסקור היבטים במערכת החינוך העברי והיהודי באמריקה, כמה מאישיה ותכניה בעשרות השנים האחרונות. זווית־הראייה היא בתי־הזמן כיוון שהמאמרים הובאו בלשון כתיבתם הראשונה, וכך ניצב הקורא לפני המאורעות והבעיות בהתהוותם – ולעומת התגובה המיוחדת של יהודה פילטש כנתינתה בשעתה.

חסרה אומנם ריטרוספקציה (המורגשת, לדוגמה, בעצם השימוש בכותרת בת־זמנה למדור „לזכר נעדרים“), אך בתמורה מקבל הקורא את תחושת הזמן – בעיתו ובמועדו.

שחיי התעניינותו של ד"ר פילטש מעידים על אישיותו הפעילה ודמותו הציבורית, על מעורבותו בחיי הקהילה היהודית באמריקה ועל מחויבותו בנושא הציוני ובמדינת ישראל.

המחבר דן בשאלות העברית והנחלתה באמריקה, שאלת ישראל

(יהודה פילטש, ילקוט, מאמרים ורשימות, הוצאת „עוגן“ ע"י ההסתדרות העברית באמריקה, ניו־יורק, תשל"ט, 161 עמ')

ההולכת וגוברת להיעלמותה של העברית כמעט כליל מבתי־הספר היהודיים.

דבריו מסבירים, במידה מסוימת, משום־מה הגענו למצב שהגענו – הנטייה